

BELÂGAT KİTAPLARINDA RÜCÛ' SANATININ TARİF VE TASNİFİ

Muhittin ELİAÇIK*

Öz

Bir mana sanatı olan rüçû', belâgat kitaplarında birbirine benzer şekillerde açıklanmıştır. Bu sanat ilk belâgat kitaplarından *Miftâhu'l-Ulûm*'da yer almamakla beraber onun özet veya şerhlerinde yer almış ve Osmanlı belâgat kitapları da bunları takip etmiştir. Belâgat kitapları me'ânî, beyân, bedî' olarak üç bölümden oluşmakta ve edebî sanatlar bedî' bölümünde açıklanmaktadır. Bu kitaplarda edebî sanatlar lafzî ve manevî olarak iki başlık altında ele alınmakta ve tarif ve tasnifçe birtakım farklar görülebilmektedir. Bu kitaplarda herhangi bir sanatın farklı adlarla geçtiği, bir kitapta yer alırken diğerinde yer almadığı veya farklı bölümlerde anlatıldığı, iki ayrı sanat olarak açıklandığı sık görülen bir durumdur. Rücû' sanatı belâgat kitaplarının çoğunda yer almış bir mana sanatıdır. Rücû', söylenen bir sözden nükte gereği geri dönüp onu bozmak anlamında bir sanattır. Bu sanatta söylenen bir söz geri dönüş yapılarak reddolunmaktadır. Bu makalede bu sanat, belâgat kitaplarından mukayeseli biçimde ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Belâgat, bedî', rücû', tarif, tasnif.*

The Definition And Classification Of The *Rucu* In Rhetoric Books

Abstract

The rucu, which is a meaning art is described in a similar way in the books of rhetoric. This art was not included in *Miftâhu'l-Ulûm* from the first books of rhetoric, but it was included in its abstracts or commentaries and Ottoman belâgat books followed them. Belâgat books are composed of three parts as 'me'ânî, beyân, bedî' and literary arts are explained in the bedî' section. In these books, literary arts are handled verbal and meaning under two headings, and there are some differences in description and classification. In these books, any art can pass by different names; it may not be

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

included in one book while it is in the other; can be described in different sections; can be explained as two separate arts; this is a common occurrence. The Rucu, is a meaning art included in many rhetoric books. Rucu is an art in the sense that it is a promise to go back and destroy it. A promise in this art is being refused by returning. In this article, this art is put forth in a comparative form from the books of rhetoric.

Key Words: *Rhetoric, bedi, rucu, definition, classification.*

Giriş

Belâgat, “durum ve ortama uygun söz söyleme” anlamına gelip bir sözü dinleyene en uygun ve güzel şekilde söylemeyi anlatır. Arapça *be-le-ga* fiil kökünden gelen belâgat kelimesi, zamanla düzgün ve güzel söz söyleme konularını ihtiva eden bilim dalının adı olmuştur. Belâgat: “Lisanın fesahatine uymak şartıyla bir manayı, sözlerini hâlin gereğine uygun kılarak çeşitli yollarla söylemek ve kelimelerin ve parçaların uyumunu gözeterek ifadeyi kulak ve kalbe hoş gelen biçimde birleştirme kaideleridir.” (M.Rıfat, 1308:11). Belâgat: “Konuşmanın açıklıkla birlikte tekellüf, tasannu, muğlaklık ve tevilden uzak olarak hâlin gereğine uygun olmasıdır.” (A.Süreyya, 1303:69). Me’ânî, beyân, bedî’ bölümlerinden oluşan belâgat ilminde *söz ve manayı güzelleştirenler (muhasinât-ı lafziyye vü maneviyye)* anlamındaki edebî sanatlar daha çok bedî’ bölümünde açıklanmıştır. Belâgat ilmi İslâm dünyasında M. 9-12. yüzyıllarda zirve dönemini yaşamış ve müteakiben duraklama dönemine girerek büyük ölçüde Siracüddin Sekkâkî’nin (ö.1228) *Miftahu’l-Ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümüne yazılan telhis, şerh ve haşiyeler ortaya çıkmıştır. Siracüddin Sekkâkî’nin Arapça *Miftahu’l-Ulûm’u* belâgat kitaplarının ana kaynağı olup *bu kitapta söz ve mana sanatları bedî’ bölümünde açıklanmıştır*. Daha sonra Hatib el-Kazvîni (ö.1339) bu kitaba *Telhisü’l-Miftâh* adlı özeti yazmış ve bu eser asıl kaynağı da geçmiştir. *Telhisü’l-Miftâh da* birçok şerh ve haşiyeye ile açıklanmış olup bunların da en önemlisi Sadeddin Teftazânî (ö.1390)’nin *el-Mutavvel’i olmuştur*. Osmanlı belâgat kitapları ise medrese ve medrese dışı olarak iki koldan gelişmiş, medrese çizgisindeki eserler *Miftâhu’l-Ulûm* ve şerhlerini, medrese dışı eserler ise daha ziyade Reşidüddin Vatvat’ın (ö.1177) *Hadâiku’s-sihr fi-dekaiki’ş-şi’r* adlı eserini esas almıştır. Tanzimattan sonra ise Süleyman Paşa’nın *Mebâni’l-inşâ’sı* ile birlikte Batı retorik konuları Türk edebiyatına girmiş ve ya eski belâgat anlayışı devam ettirilmiş ya da bunun yanı sıra Batı retorik kitaplarından da faydalanılmıştır. Bu iki ucu en iyi yansıtan eserler Ahmed Cevdet Paşa’nın *Belâgat-i Osmaniyye’si* ile Rezaizâde’nin *Ta’lîm-i*

Edebiyat'ıdır (Saraç 2004:131-136). *Muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviyye* belâgat kitaplarında genellikle şahsi tasnifle verilmiş; mecâzât, isti'âre, teşbih gibi "beyan" konuları hemen her kitapta yer alırken *mecâz-ı mürsel gibi temel bir konu* Sürûrî'nin *Bahru'l-Maârif'i*, Müstakimzâde Sadeddin'in *Istulâhât-ı Şi'riyye'si* ve Muallim Naci'nin *Istulâhât-ı Edebiyye'sinde* yer almamıştır (Saraç, 2004: 136). Mürâ'ât-ı nazîr, tevcîh, tezâd, i'nât gibi sanatlar ise başka adlar altında açıklanmıştır. Rücû' sanatı ise *Miftâhu'l-Ulûm*'da yer almazken bunun özeti *Telhîsü'l-Miftâh* ile onu izleyen kitaplarda yer almıştır.

Rücû'

Rücû' sanatı belâgat kitaplarında: "*Bir nükte ve mazmun sarfetmek için eski sözü bozmaktır. Söylenen sözü nükte gereği bozarak eski söze dönmektir. Bir nükteden dolayı nakz ve iptal yoluyla eski söze dönmektir. Bir söz söylendikten sonra nükte üzerine o sözü bozarak onu bozan söze dönmektir. Bir sözü daha parlak ve etkili söylemek için önceki sözden dönmektir. Kendisi veya bir başkasının sözüyle hayretle dönüp, birinci sözü bozmaktır. Söylenen bir sözü daha etkili, daha şiddetli, daha zengin ve parlak başka bir ifadeyle düzeltmektir.*" şeklinde açıklanmıştır. Mesela: *Gûş it gönül beyân-ı miyân eylerem sana - Yok belki rişte-i dil-i cân söylerem sana* beytinde olduğu gibi, önceki sözü bozarak daha açık ve parlak bir başka söz söylemektir. *Rücû'*, belâgat kitaplarında genellikle herhangi bir tasnif yapılmadan açıklanmıştır.

Belâgat kitaplarında Rücû' sanatı

Rücû' sanatı, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm'u* ile onun özet ve şerhlerine dayanan Osmanlı belâgat kitaplarının tamamına yakınında yer almıştır. *Miftâhu'l-Ulûm'un* özeti Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh'ı* olup, bunun şerhi Teftazânî'nin *el-Mutavvel'i*, bunun da haşiyesi Cürçânî'nin *Hâşiyeye ale'l-Mutavvel'idir*. *Miftâhu'l-Ulûm'da* yer almayıp *Telhîsü'l-Miftâh'ta* kısaca açıklanmış olan *rücû'* sanatı Osmanlı belâgat kitaplarında aynı başlık altında açıklanmış, sadece Mehmed Rifat'ın *Mecâmiü'l-Edeb*'inde icmâ' başlığı altında üç sanatla birlikte verilmiştir. *Rücû'* sanatının geçtiği on üç kitap: Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*, Ahmed Hamdî'nin *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, Saîd Paşa'nın *Mizânü'l-Edeb*, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ*, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye*, İbnülkâmil Mehmed Abdurrahman'ın *Belâgat-i Osmâniyye*, Abdurrahman Süreyya'nın *Mizânü'l-Belâga*, Mehmed Rif'at'ın *Mecâmiü'l-Edeb*, Recâizâde M. Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyyât*,

Ruscuklu M.Hayri'nin *Belâgat*, Ahmed Reşîd'in *Nazariyyât-ı Edebiyye*, Muallim Naci'nin *Istılâhât-ı Edebiyye* ve Tahirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lüğatı'dır*. Bu eserlerde *rücû'* sanatının *tarif ve tasnifi* aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Hatîb el-Kazvinî (ö.1338), *Telhîsü'l-Miftâh'ta*: “Nükte gereği, (söylenen sözü) bozmak için eski söze dönmektir.” **diyerek kısa bir tanım yapmıştır.**

2. Ahmed Hamdî (ö.1890), *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*’de: “Bir nükteden dolayı nakz ve iptal yoluyla eski söze geri dönmektir.” demiştir.

3. Said Paşa (ö.1890), *Mîzânü'l-Edeb*’de: “**Bir söz söylendikten sonra nükte üzerine o sözü bozarak onu bozana dönmektir.**” demiştir.

4. Süleyman Paşa (ö.1892), *Mebâni'l-inşâ*’da: “Bir nükte ve mazmun sarfî için eski sözü bozmağa denir” diyerek kısa bir tanım yapmıştır.

5. Ruscuklu Mehmed Hayri, *Belâgat* (bs.1890)’ta: “Bir sözü daha parlak ve tesirli söylemek için önceki sözden dönmektir.” demiştir.

6. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895), *Belâgat-i Osmâniyye*’de: **Bir sözü söyledikten sonra nükte için onu bozmaktır.**” demiştir.

7. İbnü'l-Kâmil Mehmed Abdurrahman, ***Belâgat-i Osmâniyye***’de: “Bir sözü daha etkili ve parlak bir şekilde bildirmek için önceki söylenen sözden dönmektir.” diyerek Ruscuklu’nun tarifıyla örtüşmüştür.

8. Mirdûhîzâde Abdurrahman Süreyya, (ö.1904), *Mîzânü'l-Belâga*’da: “Hayret göstererek dönüp birinci sözü ya kendisinin ya da bir başkasının sözüyle bozmaktır.” demiştir.

9. Mehmed Rif’at (ö.1907), *Mecâmiü'l-Edeb*’de: “Bir nükte ve mazmun sarfî için eski sözü bozmaktır.” diyerek Süleyman Paşa’nın tarifıyla örtüşmüştür.

10. Recâizâde Mahmud Ekrem (ö.1914) *Ta’lîm-i Edebiyat*’ta: “Söylenen bir sözü diğer daha etkili, şiddetli, zengin ve parlak bir ifade ile düzeltmektir. *Rücû'* sanatına başvurmaktan amaç, ifadeye daha çok şiddet ve letafet vermek olduğundan adına sanattan ziyade sanî’a-i edebîyye demek daha uygundur.” demiştir.

11. Ahmed Reşîd (ö.1956) *Nazariyyât-ı Edebiyye*’de: “Fikir ve hayalin doğal akışıyla söylenmiş gibi görünen bir sözü inkar ve tashihle az çok muhalifini söylemeye *rücû'* derler.” **demiştir.**

12. Muallim Naci (ö.1893), *Istılâhât-ı Edebiyye*'de: "Bir nükteden dolayı eski sözü bozmaktır. Rücû', söylenmekte olan fikre şiddet vermek için seçilir." demiştir.

13. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951), *Edebiyat Lügati*'nde: "Bir fikri daha kuvvetli anlatmak için söylenen sözden caymış gibi görünmektir." demiştir.

13 belâgat kitabında rücû' sanatının tarif ve tasnifi:

Hatîb el-Kazvinî, <i>Telhîsü'l-Miftâh</i>	<i>Rücû'</i> : Nükte gereği, (söylenen sözü) bozmak için eski söze dönmektir. (Ve minhu'r-rucû'. Ve hüve'l-'avdu ile'l- kelâmi's-sâbık bi'n-nakzi li-nüktetin. Ke-kavli: Kıf bi'd-diyâri'lletî lem-ya'fuhâ'l-kıdemu - Belâ ve gayyerehâ'l-ervâhu ve'd-diyemu (vrk. 44a)
Ahmed Hamdî, <i>Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî</i>	<i>Rücû'</i> : Bir nükteden nâşî nakz u ibtâl tarîkıyla kelâm-ı sâbıkta avdet ve mürâcaatdır. Misâl: Gûş it gönül beyân-ı miyân eylerem sana - Yok belki rişte-i dil-i cân söylerem sana gibi (s. 101)
Sa'îd Paşa, <i>Mîzânü'l-Edeb</i>	<i>San'at-ı Rücû'</i> : Bir söz söylendikten sonra nükte üzerine o sözün nakzıyla nakzına rücû' etmektir. 'Kendimi bir hisâba saymaz iken - 'Ârif oldum ki hep hisâb imişim' gibi. Ba'zen o sözün nakzıyla başka söz îrâd olunur. 'Ruhsârını cânânun âyîneye benzettim-Vâh vâh ne hatâ etdim ayı neye benzettim' beytinde olduğu gibi. (s.352)
Süleyman Paşa: <i>Mebâni'l-inşâ</i>	<i>Rücû'</i> : Bir nükte ve mazmûn sarfi için kelâm-ı sâbıkı nakz etmege derler. Misâl: Belâ-yı hasret dâğ-ı cân-sûz-ı firkatdır ve dâm-ı gurbet özge bir kafes-i mahabbetdir yok yok dâm-ı gurbet kafes degil 'âlem-i melâmetdir, 'âlem-i melâmet bir 'âlem-i digerdır ki... (II, s.58)
Ruscuklu M.Hayri, <i>Belâgat</i>	<i>Rücû'</i> : Bir sözü daha parlak, daha müessir söylemek için evvelki sözden rücû' eylemektir. 'Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe - Neyleyem yüz bulamam ye's ile afv-ı talebe - Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir' gibi (s.72)
Ahmed Cevdet Paşa, <i>Belâgat-i Osmâniyye</i>	<i>Rücû'</i> : Bir sözü söyledikten sonra li-nüktetin anı nakz etmektir. 'Gûş it gönül beyân-ı miyân söylerem sana - Yok belki rişte-i dil ü cân söylerem sana' beytiyle 'İdenler dūr cânândan beni cânında bulsunlar - Galat didüm degil

	<i>cânında cânânında bulsunlar</i> ’ beyti böyledir (s.159)
İbnülkâmil M. Abdurrahman, Belâgat-i Osmâniye	<i>Rücû’</i> : Bir sözü daha müessir, daha parlak bir sûretde beyân etmek için, evvelce söylenen sözden rücû’ etmektedir. ‘Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe - Neyleyeyim yüz bulamam ye’s ile afvım talebe - Ne dedim tevbeler olsun bu da fi’l-i şerdir’ gibi.(s.63)
A.Süreyya, <i>Mizânu’l-Belâga</i>	<i>Rücû’</i> : İbrâz-ı tevellüh ü hayretle dönüp ya kendisinin yahud bir başkasının sözüyle birinci kelâmı nakz etmektedir. Bu da fenn-i me’ânide beyân olunan ‘idrâbdan’ bir nev’dir. ‘Seyr idüp tarh-ı cedid-i sakf-ı âlîsin dedim-Var ise bu rûy-ı arzın âlem-i bâlâsıdır-Rûh-ı Eflâtûn didi yok yok hatâ etdin hatâ-Âlem-i câh u celâlin bu yeni dünyâsıdır’ gibi. (s.384)
Mehmed Rif’at, <i>Mecâmiü’l-Edeb</i>	<i>İrcâ’</i> unvânı altına alınabilen sanâyi’-i ma’neviyye [tecrîd. iltifât. rücû’] denilen üç şeydir. Rücû’’: Bir nükte ve mazmûn sarfı için kelâm-ı sâbıkı nakz etmektedir. [belâ-yı hasret, dâğ-ı cân-süz-ı firkatdır. ve dâm-ı gurbet bir kafes mihnetdir, yok yok dâm-ı gurbet kafes değil ‘âlem-i melâmetdir, ‘âlem-i melâmet bir ‘âlem-i diğerdır ki...] ibâresinde olduğu gibi olup arabîden üstâd-ı muhterem Şeyh Tâhir Efendinin bedüyyesinde vâki’: ‘Ve mâ ecâbü bilâ fi’n-nâsi min-ehadin-Belâ ecâbü bihâ men lâme fi na’amin’ beyti gibi. (s.358)
Recâizâde Mahmud Ekrem, Ta’lîm-i Edebiyat	<i>Rücû’</i> san’atı, îrâd olunan bir sözü diğer daha müessir, daha şedîd veya daha zengin, daha parlak bir ifâde ile tashîh ve ta’dîl etmektedir. Gûyâ ifâdede unutulmuş bir şey’i ikmâl veyahud ağızdan kaçırılmış bir sözü nefy için isti’mâl olunan san’at-ı rücû’a mürâcaatdan garaz ifâdeye daha ziyâde şiddet veya daha ziyâde letâfet vermek olduğuna göre nâmına san’atdan ziyâde sanî’a-i edebiyye demek yakışır. Misâl: ‘Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe - Neyleyem yüz bulamam ye’s ile afvım talebe - Ne dedim tevbeler olsun bu da fi’l-i şerdir’ San’at-ı rücû’ kudemâ-yı şuarâmızın dahi -fakat bir sûret-i mütehakkimânede olarak- en çok isti’mâl ettiği şeylerdendir. (s.316)
Ahmed Reşîd, <i>Nazariyyât-ı Edebiyye</i>	<i>Rücû’</i> :Fikr ve hayâlin cereyân-ı tabîisiyle söylenmiş gibi görünen bir sözü inkâr ve tashîh ile az çok muhâlîfini îrâd etmege ‘rücû’ derler. Asl maksûdun bih olan şey’i doğrudan

Belâgat Kitaplarında Rücû' Sanatının Tarif ve Tasnifi

	<i>doğruya söylemeyüp rücû' sûretiyle tebliğ etmek, terdidde olduğu gibi, zihnlere tenbîh ü ikâz içindir. Binâen-aleyh rücû' bizzât söylenen şey'in kuvvet ve şiddetini artırmaz; fakat dinleyenlerin dikkatini ve o sebeble telakkîye kâbiliyyetini takviye eder ki netîcesi te'sîr-i edebînin tezâyüdüdür. (s.281)</i>
Muallim Naci, <i>Istîlâhât-ı Edebiyye</i>	<i>Rücû': Bir nükteye mebnî kelâm-ı sâbıkı nakz etmektir. Rücû' ekseriyâ ifâde edilmekte olan fikre kuvvet veya şiddet vermek maksadıyla ihtiyâr olunur. Hüsn-i icrâya mukârin olmak şartıyla bir san'at-ı makbûle sayılır. 'Erbâb-ı teşâ'ur çoğalup şâ'ir azaldı-Yok öyle değil şâ'irin ancak adı kaldı' beyti gibi. Muhâverâtda cereyân eden "Kabâhat sende. Sende değil seni teşvik edende" gibi sözler hep rücû'a râci'dir. Rücû'un bir ibârede birden ziyâde olması demek olan tekerrürü ekseriyâ halâvetsiz düşer. Hele ehemmiyetsiz addolunacak şeylerde "Makber makber değil bir türbe, türbe değil bir ma'bed, ma'bed değil bir küre, küre değil bir fezâ-yı bî-intihâ olmalı idi" ibâre-i meşhûresi gibi gülünç olmağa liyâkat gösterir.(s.211)</i>
Tahirü'l-Mevlevî: <i>Edebiyat Lügati</i>	<i>Rücû':Bir fikri daha kuvvetli anlatmak için söylenen sözden caymış gibi görünmektir. Naci'nin: 'Erbâb-ı teşâ'ur çoğalup şâ'ir azaldı-Yok öyle değil şâ'irin ancak adı kaldı' beytinde olduğu gibi. Abdülhak Hâmid'in "Makber makber değil bir türbe, türbe değil bir ma'bed, ma'bed değil bir küre, küre değil bir fezâ-yı bî-intihâ olmalıydı" fıkrasında (rucû')lar tekrarlanmıştır. (s.109)</i>

Kitaplarda rücû'un mukayeseli tarif ve tasnifi:

Eser	Rücû': Tarif	Tasnif, açıklama, örnek
Kazvinî: <i>Telhîsü'l-Miftâh</i>	<i>Nükte gereği, (söylenen sözü) bozmak için eski söze dönmektir.</i>	<i>Kıf bi'd-diyâri'lletî lem-ya'fuhâ'l-kıdemu Belâ ve gayyerehâ'l-ervâhu ve'd-diyemu</i>
A.Hamdî: <i>Belâgat-ı</i>	<i>Bir nükteden nâşî nakz u ibtâl</i>	<i>Gûş it gönül beyân-ı miyân eylerem sana</i>

<i>Lisân-ı Osmânî</i>	<i>tarîkıyla kelâm-ı sâbıka avdet ve mürâcaatdır.</i>	<i>Yok belki rişte-i dil-i cân söylerem sana.</i>
Sa'îd Paşa, <i>Mîzânü'l-Edeb</i>	Bir söz söylendikten sonra nükte üzerine o sözün nakzıyla nakızına rücû' etmektedir.	Kendimi bir hisâba saymaz iken 'Ârif oldum ki hep hisâb imişim Ba'zen o sözün nakzıyla başka söz îrâd olunur: Ruhsârını cânânun âyîneye benzetdim Vâh vâh ne hatâ etdim ayı neye benzetdim
Süleyman Paşa: <i>Mebâni'l-inşâ</i>	<i>Bir nükte ve mazmûn sarfı için kelâm-ı sâbıki nakz etmege derler.</i>	<i>Belâ-yı hasret dâğ-ı cân-sûz-ı firkatdır ve dâm-ı gurbet özge bir kafes-i mahabbetdir yok yok dâm-ı gurbet kafes degil 'âlem-i melâmetdir, 'âlem-i melâmet bir 'âlem-i digerdır ki...</i>
Ruscuklu M. Hayri: Belâgat	<i>Bir sözü daha parlak, daha müessir söylemek için evvelki sözden rücû' eylemektedir.</i>	<i>Eder isyânıma gönümde nedâmet galebe Neyleyem yüz bulamam ye's ile afv-ı talebe Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir</i>
A.Cevdet Paşa: Belâgat-i Osmâniyye	Bir sözü söyledikten sonra li-nüktetin anı nakz etmektedir.	<i>Gûş it gönül beyân-ı miyân söylerem sana Yok belki rişte-i dil ü cân söylerem sana İdenler dûr cânândan beni cânında bulsunlar Galat didüm degil cânında cânânında bulsunlar</i>
İ. Kâmil M. Abdurrahman: Belâgat-i Osmâniyye	<i>Bir sözü daha müessir, daha parlak bir sûretde beyân etmek için, evvelce söylenen sözden rücû' etmektedir.</i>	<i>Eder isyânıma gönümde nedâmet galebe Neyleyeyim yüz bulamam ye's ile afvım talebe Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir</i>

Belâgat Kitaplarında Rücû' Sanatının Tarif ve Tasnifi

<p>A. Sürey ya: <i>Mîzânu'l- Belâga</i></p>	<p><i>İbrâz-ı tevellüh ü hayretle dönüp ya kendisinin yahud bir başkasının sözüyle birinci kelâmı nakz etmekdir.</i></p>	<p><i>Fenn-i me'ânide 'idrâbdan' bir türdür. Seyr idüp tarh-ı cedîd-i sakf-ı âlîsin dedim-Var ise bu rûy-ı arzın âlem-i bâlâsıdır-Rûh-ı Eflâtûn didi yok yok hatâ etdin hatâ-Âlem-i câh u celâlin bu yeni dünyâsıdır</i></p>
<p>Mehmed Rif'at, <i>Mecâmiü'l- Edeb</i></p>	<p><i>Bir nükte ve mazmûn sarfı için kelâm-ı sâbıkı nakz etmekdir.</i></p>	<p><i>İrcâ' unvânı altına alınabilen sanâyi'-i ma'neviyye [tecrîd. iltifât. rücû'] denilen üç şeydir. belâ-yı hasret, dâğ-ı cân-sûz-ı firkatdır. ve dâm-ı gurbet bir kafes mihnetdir, yok yok dâm-ı gurbet kafes değil âlem-i melâmetdir, 'âlem-i melâmet bir 'âlem-i digerdır ki</i></p>
<p>Recâizâde: Ta'lîm-i Edebiyat</p>	<p><i>Îrâd olunan bir sözü diger daha müessir, daha şedîd veya daha zengin, daha parlak bir ifâde ile tashîh ve ta'dîl etmekdir.</i></p>	<p><i>Güyâ ifâdede unutulmuş bir şeyi ikmâl veya ağızdan kaçırılmış bir sözü gidermek için kullanılan rücû sanatına başvurmaktan amaç ifadeye daha çok şiddet veya letafet vermek olduğuna göre adına sanattan ziyade sanî'a-i edebiyeye demek yakıştır. Eder isyânıma gönümde nedâmet galebe-Neyleyem yüz bulamam ye's ile afyım talebe-Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdır</i></p>
<p>Ahmed Reşîd: <i>Nazariyyât-ı Edebiyye</i></p>	<p><i>Fikr ve hayâlin cereyân-ı tabîsiyle söylenmiş gibi görünen bir sözü inkâr ve tashîhle az çok muhâlifini îrâd etmektir.</i></p>	<p><i>Asıl kastedileni doğrudan değil de rücû' sûretiyle bildirmek, terdîdde olduğu gibi zihinleri uyarmak içindir. Bu sebeple rücû' bizzât söylenenin şiddetini artırmayıp dinleyenlerin dikkat ve telakkîye kâbiliyetini takviye eder.</i></p>
<p>Muallim Naci, <i>Istîlâhât-ı Edebiyye</i></p>	<p><i>Bir nükteye mebnî kelâm-ı sâbıkı nakz etmekdir.</i></p>	<p><i>Rücû' söylenen fikri güçlendirmek içindir. Erbâb-ı teşâ'ur çoğalup şâ'ir azaldı-</i></p>

		<i>Yok öyle değil şâ'irin ancak adı kaldı Kabâhat sende. Sende değil seni teşvik edende vb. sözler rüçû'dur. İbârede tekerrürü tatsız düşer.</i>
Tahirü'l-Mevlevî: Edebiyat Lügati	<i>Bir fikri daha kuvvetli anlatmak için söylenen sözden caymış gibi görünmektir.</i>	<i>Erbâb-ı teşâ'ur çoğalış şâ'ir azaldı - Yok öyle değil şâ'irin ancak adı kaldı Makber makber değil bir türbe, türbe değil bir ma'bed, ma'bed değil bir küre, küre değil bir fezâ-yı bî-intihâ olmalıydı” fıkrasında (rucû')lar tekrarlanmıştır.</i>

Sonuç

Bir mana sanatı olan *rüçû'*, Osmanlı belâgat kitaplarının üzerinde en çok durduğu ve değerlendirdiği sanatlardan birisi olmuştur. Bazı sanatlar belâgat kitaplarında ortak biçimde ele alınıp açıklanmamışken bu sanata belâgat kitaplarının hemen hepsinde yer verilmiştir. Her ne kadar ana kaynak olan Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unda bu sanata yer verilmemişse de, bu eserin özet ve şerhlerini yazan Kazvinî ve Teftazânî bu sanatı ele alıp açıklamışlar, böylece belâgat kitapları da tarif ve tasniflerini bunlara, özellikle de Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ına göre yapmıştır. Kitaplarda *rüçû'* başlığı altında açıklanan bu sanat kitapların birinde *icmâ'* çatısı altında iltifât ve tecrîd sanatı ile birlikte ele alınmıştır. Bu makalede incelenen on üç belâgat kitabında bu sanat yaklaşık olarak: “*Bir nükteden dolayı nakz ve iptal yoluyla eski söze geri dönmektir.*” şeklinde tanımlanmıştır. *Rüçû'* sanatı, bir nükteden dolayı daha parlak ve etkili bir söz söylemek amacıyla önceden söylenmiş sözü bozmak demek olup, bu yolla bir hususun daha etkili biçimde anlatılması amaçlanmaktadır. *Guş it gönül beyân-ı miyân söylerem sana - Yok belki rişte-i dil ü cân söylerem sana* beyti buna güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu makalede belâgat kitapları tek tek incelenerek *rucû'* sanatı analitik biçimde ortaya konulmak ve kitaplardaki tarif ve tasnifler mukayese edilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN SÜREYYA (1303). *Mizânü'l-Belâga*, İstanbul.
- AHMED CEVDET PAŞA (1307). *Belâgat-i Osmâniyye*, 3.baskı, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- AHMED HAMDÎ (1293). *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*, İstanbul:Matbaa-i Âmire.
- AHMED REŞİD (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul.
- İBNÜ'L-KÂMİL Mehmed Abdurrahman (1309), (*Tertîb-i cedîd*) *Belâgat-i Osmâniyye*, İstanbul: Kaspar Matbaası.
- KAZVİNÎ, Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed, *Telhîsü'l-Miftâh*, İBB Atatürk Kitaplığı, K.1241.
- MEHMED RİF'AT (1308). *Mecâmiü'l-Edeb (3 cilt)*. İstanbul.
- MUALLİM Naci. (1307). *Istulâhât-ı Edebiyye*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- RECÂİZÂDE M. E. (1299). *Ta'lim-i Edebiyyât*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- RUSCUKLU MEHMED HAYRÎ (1308), *Belâgat*, İzmir.
- SADÜDDİN TEFTÂZÂNÎ, *el-Mutavvel*, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, nr. K-424.
- SAİD PAŞA (1305). *Mizânü'l-Edeb*, İstanbul.
- SARAÇ, M. A. Y. (2004). Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine. *TDED*, C. 32. s.131-147.
- SİRACÜDDİN SEKKÂKÎ (1987). *Miftâhu'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- SÜLEYMAN PAŞA (1289). *Mebâni'l-inşâ* II, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, İstanbul.
- TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ (1936). *Edebiyat Lügati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.